

24. Рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 30 вересня 2010 року у Справі № 2-5583-10 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11716654>.

25. Ухвала Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 9 квітня 2010 року у Справі № 2-744/10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/9496731>.

26. Шама Н.П. Підстави розірвання спадкового договору / Н.П. Шама // Університетські наукові записки. – 2007. – № 4 (24). – С. 223–228.

27. Чуйкова В.М. Правова характеристика спадкового договору / В.М. Чуйкова // Підприємництво, економіка та право. – 2005. – № 4. – С. 3–7.

МІКУЛІНА М. М.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Національна академія
Служби Безпеки України)

УДК 34.347.347.1.347.115

АВТНОМІЯ ОСОБИ: ОСОБИСТЕ І СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ

У статті розглядаються та деталізуються складові інституту особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, виокремлюються проблеми розмежування сфери прав та інтересів фізичної особи, акцентується увага на особливостях реалізації особистого і сімейного життя фізичної особи.

Ключові слова: *фізична особа, особисте і сімейне життя особи, особисті немайнові права, приватне життя фізичних осіб.*

В статье рассматриваются и детализируются составляющие института личных неимущественных прав, обеспечивающих социальное существование физического лица, выделяются проблемы размежевания сферы прав и интересов физического лица, акцентируется внимание на особенностях реализации личной и семейной жизни физического лица.

Ключевые слова: *физическое лицо, личная и семейная жизнь физического лица, личные неимущественные права, приватная жизнь физических лиц.*

The article discusses and details the components of Institute of the personal non-property rights that provide social being of the physical person, allocated the problem of delimiting the scope of the rights and interests of individuals, the author focuses on the peculiarities of the realization of private and family life of individuals.

Key words: *physical person, personal and family life of the person, moral rights, privacy of individuals.*

Вступ. Процес розвитку суспільства, постійні динамічні зміни законодавства, стрімка соціологізація, розширення переліку і наповнюваності різних баз даних про особу, а також інформативні можливості кожної людини дедалі більше актуалізують потреби кожного індивіда контролювати різноманітну інформацію стосовно себе, своєї приватної сфери.

Держава взяла на себе обов'язок гарантувати невтручання в особисте і сімейне життя особи, крім випадків, передбачених Конституцією України, що означає повагу до кожної людини та визнання її абсолютною цінністю. Права людини є інструментарієм, за допомогою якого регулюється правовий статус особи, визначаються способи і засоби впливу на неї, межі втручання до особистої сфери, юридичні гарантії реалізації захисту прав.

Постановка завдання. Слід наголосити на тому, що існування людини в соціумі робить її особисте та сімейне життя достатньо вразливим. Свого часу Л.В. Малюга, О.О. Пунда, Р.О. Стефанчук, Н.В. Устименко, А.О. Церковна та інші цивілісти досліджували питання цивільно-правової охорони таємниць особистого життя, поняття, змісту, системи, особливостей здійснення та захисту особистих немайнових прав фізичної особи, проблем правового забезпечення цих прав тощо. Та проблема автономії особи у приватному житті, а саме в особистих і сімейних стосунках, ще не є достатньо дослідженою.

Метою статті є виокремлення й деталізація складових інституту особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, виокремлення проблеми розмежування сфери прав та інтересів фізичної особи, акцент уваги на особливостях реалізації особистого і сімейного життя.

Результати дослідження. Інститут особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, є соціально цінним, зокрема для особи як суб'єкта суспільних відносин, та виявляється в індивідуальних якостях людини: людина як соціальне явище розвивається, беручи участь у суспільному житті і завдяки цьому формується особистість з соціальними та іншими якостями, без яких не існує людини та суспільства; ці права (право на ім'я, індивідуальний вигляд, на честь і гідність) формують індивідуальність особи [1, с. 43–70]; права, яких набуває людина у процесі діяльності, суспільного життя, відрізняються тим, що в них збігаються моменти виникнення та реалізації [2, с. 14; 3, с. 45; 4]; ці права свідчать про значущість людини для суспільства з точки зору її моральних, духовних, фізичних якостей, а також про особистісну значущість для особи її моральних, духовних, фізичних якостей незалежно від соціальної належності до тієї чи іншої спільноти людей і становища в суспільстві, про усвідомлення і відчуття цієї значущості [5, с. 10–11, 13]; ще розподіляють на особисті немайнові права, які забезпечують участь фізичної особи у соціальному житті, та особисті немайнові права, які забезпечують приватність фізичної особи від зовнішнього втручання з боку соціальної групи [6, с. 241–242].

Однією з проблем у сфері особистих немайнових прав фізичних осіб є диференціація учасників цивільних правовідносин, а саме немає чіткого розмежування сфер та інтересів фізичної особи. Необхідно розмежувати сферу поведінки фізичної особи із наміром задоволення приватного інтересу, а саме поза та не у зв'язку з виконанням публічних функцій, і коли така особа буде здійснювати особисті немайнові права у публічній сфері з метою задоволення публічного інтересу. Висловлюється необхідність запровадження поняття «фізичної особи публічного права». Спостерігається певна «юридична роздвоєність» фізичної особи, тобто надзвичайно важливо віднайти ту чітку межу, що представляє фізичну особу як реалізатора приватних прав та інтересів і публічних прав та інтересів. Останній критерій переважно застосовують (як свідчить практика Європейського суду з прав людини) стосовно сфери публічної діяльності особи як політика, держаного службовця тощо. Отже, для визначення поняття «фізичної особи публічного права» необхідними є такі критерії, як належність до числа: а) посадових чи службових осіб органу державної влади, органу місцевого самоврядування; б) інших осіб при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства; в) осіб з делегованими повноваженнями.

Фізичною особою є людина як учасник цивільних відносин (ст. 24 Цивільного кодексу України); громадянин України, іноземець чи особа без громадянства. Особа – це окрема людина, індивід; людська індивідуальність, особистість [7, с. 492]. Особистість – соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин. Поняття «особистість» характеризує суспільну сутність людини, пов'язану із засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства.

Ознаками, які характеризують особистість, є: а) розумність (визначений рівень інтелектуального розвитку); б) відповідальність (рівень розвитку почуття відповідальності, уміння керувати поведінкою, аналізувати свої вчинки і відповідати за них); в) свобода (здатність до автономної діяльності, прийняття самостійних рішень); г) особиста гідність (визначається рівнем вихованості, самооцінки); ґ) індивідуальність (несхожість на інших). Визначальними рисами особистості вважаються неповторні фізичні якості, психічні процеси, темперамент, риси характеру, здібності, потреби, інтереси. «Особистий» визначається як той, який: а) є власністю окремої особи, безпосередньо належить їй; б) безпосередньо стосується якої-небудь особи, пов'язаний з нею; виражає індивідуальні особливості; в) здійснюється безпосередньо, не через інших осіб [8, с. 861].

«Особистим життям» вважається сфера індивідуального способу задоволення матеріальних та духовних потреб людини при загальній її обумовленості суспільним життям; сукупність взаємних відносин громадян, що зумовлені особистими приятнями, почуттями симпатії, кохання, дружби та іншими щирими почуттями людини [9, с. 29]; таємницю приватного (особистого) життя складають відомості про певну людину, які не пов'язані з її професійною чи суспільною діяльністю, та ті, що оцінюють її характер, зовнішній вигляд, здоров'я, матеріальний і сімейний стан, спосіб життя, певні факти біографії, а також її стосунки з рідними, друзями, знайомими тощо [10]; змістом особистого життя вважаються відомості про осіб, об'єкти, вчинки людини, що мають конфіденційний, довірчий характер і не підлягають загальному розголосу; охороняються традиціями, нормами моралі та законом; які підлягають розголошенню тільки у суворо визначених законом випадках обмеженому колу осіб.

Зважаючи на це, зазначимо, що повноцінна охорона приватного інтересу фізичної особи та забезпечення її від втручання із зовні повинна починатися з приватності. Особливостями повноважень права фізичної особи на приватність є те, що: 1) за фізичною особою визнається право на приватність, особа сама визначає її зміст та обсяг; 2) повноваження на забезпечення недоторканності приватності; 3) повноваження спрямовані на забезпечення таємниці приватності.

Приватне життя фізичних осіб – багатобічне і поліаспектне явище. Англійському слову “privacy” відповідає українське – «приватне». “Privacy” вживається у значенні права людини на автономію і волю у приватному житті, права на захист від втручання інших фізичних осіб, органів влади, громадських організацій, державних інститутів. “Privacy” ще тлумачиться як законна вимога індивіда визначати міру, відповідно до якої він бажає брати участь у контролі над часом, місцем та обставинами спілкування з іншими особами; право індивіда контролювати інформацію про себе як власне володіння [9, с. 103]; принцип, що полягає у доступності лише власнику; який належить окремій особі, недержавний, несупільний; який стосується окремої особи; який обслуговує окрему особу [8, с. 1110].

Звичайно, людині притаманна потреба створювати свої індивідуальні, приватні просторові володіння, тобто життєвий простір. Така потреба втілюється у конкретних формах особистісної автономії, а саме автономії організму, суверенітету тіла, автономії матеріальних і духовних цінностей, таємниці думки, міжособистісних стосунках. Однак тільки цими параметрами неможливо повною мірою описати автономний життєвий простір фізичної особи, тим паче, що властивості цього простору визначаються, насамперед, внутрішньою активністю самої особи.

До того ж, з правом особи на приватність конкурують інтереси національної та громадської безпеки, економічного добробуту держави, запобігання злочинам, захисту здоров'я та моралі, захисту прав і свобод інших людей. Зокрема, особисті конституційні права і свободи людини та громадянина у діяльності правоохоронних органів повинні забезпечуватися такими правами: 1) правом невтручання і недоторканності, тобто такими є основні права і свободи, основним покликанням яких є захист і реалізація можливостей особи у сфері особистого (приватного) життя особи, а також збереження конфіденційності стосунків, у які особа вступає впродовж своєї життєдіяльності; 2) правом самореалізації, тобто особисті права і свободи, які призначені захищати й реалізовувати можливості особи у сфері само-

визначення стосовно себе, інших осіб та середовища, яке її оточує. До першої групи автор відносить право на недоторканність житла, таємність листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на невтручання в особисте і сімейне життя, до другої – право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, свободу світогляду і віросповідання [11].

Щодо сімейної (родинної) приватності зазначимо, що, враховуючи неоднозначні погляди науковців щодо галузевої належності сімейно-правових відносин та солідаризуючись із західноєвропейською правовою традицією, яка доводить цивільно-правове походження сімейно-правових відносин, вважаємо, що особисту приватність фізичної особи необхідно розглядати у поєднанні з сімейною.

Зокрема, Європейська конвенція про захист прав та основних свобод у ст. 8 передбачає право кожної людини на повагу до її особистого та сімейного життя, також у ст. 16 Загальної декларації прав людини йдеться про те, що чоловік та жінка, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознаками раси, національності або віросповідання заснувати сім'ю. Однак зазначимо, що Конституція України безпосередньо не регламентує право на сім'ю, а вказує на заборону втручання в особисте та сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією (ст. 32), а також рівність прав і обов'язків кожного з подружжя та вільну згоду чоловіка і жінки на шлюб (ст. 51). Як бачимо, законодавець розділив два сегменти: право на особисте та право на сімейне життя, а звідси і право на особисте життя потрапило до групи особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, а право на сімейне життя як складова права на сім'ю – до особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи. На нашу думку, цей поділ є неточним, оскільки сімейне життя є однією з форм здійснення права фізичної особи на особисте життя.

Сімейну приватність можна розглянути крізь призму особистих немайнових прав фізичних осіб у сфері сім'ї. Сімейний кодекс України (далі – СК України) виокремлює такі, як: а) особисті немайнові права подружжя (гл. 6 СК України); б) особисті немайнові права батьків та дітей (гл. 13 СК України); в) особисті немайнові права інших членів сім'ї та родини (гл. 21 СК України). Однак такий поділ не ураховує, зокрема, того, що крім існування особистих немайнових прав, які виникають із сімейних правовідносин, існують і особисті немайнові права фізичних осіб, що виникли до та після названих відносин.

Висновки. Насамкінець зазначимо, що право на особисту та сімейну таємницю належить кожній людині від народження, воно є її природним правом і належить до нематеріальних благ, спрямованих на недоторканність внутрішнього світу людини та її інтересів. Загальними ознаками особистої та сімейної приватності можна вважати відомості про факти біографії; стан здоров'я; майнове становище; сферу зайнятості; погляди, оцінки, переконання; стосунки в сім'ї; стосунки з іншими особами; зв'язки, уподобання; приховані фізичні недоліки тощо. Отже, все, що стосується особистого та сімейного життя (у контексті до, під час та після сімейних правовідносин) фізичної особи, яке вона не бажає розголошувати, вважається її приватністю та охороняється й забезпечується нормами законодавства. Особиста і сімейна приватність фізичної особи не може порушуватися, а якщо порушення сталось, то обов'язком держави є її відновлення та компенсація моральної шкоди.

Список використаних джерел:

1. Малеина М.Н. Защита личных неимущественных прав советских граждан : [пособ. для слушателей народных ун-тов] / М.Н. Малеина. – М. : Знание, 1991. – 128 с.
2. Пунда О.О. Система немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи у законодавстві України / О.О. Пунда // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 9. – С. 14–17.
3. Устименко Н.В. Тайны личной жизни человека и их гражданско-правовая охрана : дисс ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право»/ Н.В. Устименко. – Х., 2001. – 204 с.

4. Малюга Л.В. Особисті немайнові права фізичних осіб в цивільному праві: теоретичні основи та проблеми правового забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Громадянське право; підприємницьке право; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л.В. Малюга. – К., 2004. – 202 с.

5. Церковна А.О. Гідність і честь у цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А.О. Церковна. – К., 2003. – 20 с.

6. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб як системна сукупність / Р.О. Стефанчук // Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії і практики : збірник наукових праць. – К., 2004. – С. 201–215.

7. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / укладачі В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2008– . – Т. 1. – 2008. – 926 с.

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

9. Проблеми здійснення та захисту особистих немайнових прав фізичної особи в умовах євроінтеграції : зб. наукових матеріалів круглого столу, м. Хмельницький, 12 жовтня 2007 р. – Тернопіль, 2007. – 238 с.

10. Малеїна М. Н. Личные неимущественные права граждан (понятие, осуществление, защита) : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 / М.Н. Малеїна. – М., 1997. – 450 с.

11. Кузьменко П.М. Забезпечення правомірності обмеження особистих конституційних прав і свобод людини в діяльності СБ України : [посіб.] / П.М. Кузьменко. – К. : Алефа, 2003. – 64 с.

